

ve oğlu Nûreddin dahil olmak üzere kabilenin önemli şahısları buraya defnedilmişti. Şehir 1581'de Kazaklar'ın tahribatına uğradı.

Emîr Edige sadece Mangıtlar'ın değil Altın Orda Hanlığı'nın tarihinde de çok etkili olmuş bir şahsiyettir. Onun kahramanlıkları Edige destanı olarak halk arasında çok yaygındı. Edige Altın Orda'daki taht mücadelelerinde etkili olmuş (1396-1411) ve Timur Kutluğ Oğlan'ı tahta geçmesi için desteklemişti. Toktamış'a karşı Timur Kutluğ ile birlikte bir ara Timur'a sığınan Edige, daha sonra Timur'un oğlu Şâhruh zamanında bu hânedanla iyi ilişkiler kurmuş ve Şâhruh'a elçi gönderdiği gibi Şâhruh da oğlu Cuki'yi Edige'nin kızı ile evlendirmek istemiştir (Hâfız-ı Ebrû, I, 331-332).

XV. yüzyıl ortalarında Mangıtlar, Edige'nin torunu Vakkas Bey'in yönetimi altında Ebülhayr Han'ın saltanatında önemli rol oynadılar. Benzeri bir duruma Şeybânî Han'ın saltanatı sırasında da rastlanır. Vakkas Bey'in oğlu Mûsâ Mirza, Şeybânî Han'ı destekledi. Şeybânî Han, Mâverâünnehir'i ele geçirmeden önce Mangit kabilesi tarafından han olarak seçilmişti. Burada Mûsâ Mirza'nın desteği sadece Mangit kabilesiyle sınırlı kalmıyor, Nayan, Durmen, Kuşçu gibi diğer kabilelerin desteği anlamına da geliyordu (Kılıç, sy. 3-4 [1997], s. 60-61).

Kazan Hanlığı'nın Ruslar'ın eline geçmesi Nogay- Mangıtlar'ın göç sahasını daralttı, bu durum kabileler arasında geçim sıkıntısına yol açtı. Bu şekilde başlayan huzursuzluk 1557-1558'den itibaren Nogaylar'ın ikiye ayrılmasıyla sonuçlandı. Nogay ulusunu oluşturan Şirin, Barın, Kıpçak, Argun, Alçın, Kıyat, Mangit kabilelerinden ilk dördü Kırım Hanlığı sahasına girerek Küçük Nogay ulusunu diye anıldı ve Kırım Hanlığı tarihinde etkili oldu. İdil'in doğusunda kalan kalabalık gruba ise Büyük Nogay ulusunu denildi (Kurat, s. 282).

Mangıtlar'dan büyük bir kitle, Kalmuklar tarafından 1620'de sürülünceye kadar Volga ve Emba arasında yüz yıl daha kaldı. Büyük bir bölümü Kuzey Kafkasya'ya göçtü ve burada sadece Nogay olarak anıldı. Bir başka grup da Hîve Hanlığı'na göç etti ve Amuderya deltasına yerleşti. Mangıtlar'ın ve bunların içindeki diğer Türk gruplarının Hârizm'e göçü muhtemelen Ebûlgazi Bahadır Han'ın saltanatı (1642-1663) sırasında oldu. Hârizm'de

Mangit kabilesi Kongratlar ile nüfuz mücadelesine girdi. Bu mücadelede Hârizm Mangıtları Mâverâünnehir'de kendi kabile mensupları tarafından destekleniyordu. Bazı başarılarından sonra 1740'lar da Mangıtlar Kongratlar'a yenildiler ve Hârizm'deki politik nüfuzlarını kaybettiler. Ancak Mâverâünnehir'deki etkileri daha uzun sürdü. Buhara Hanlığı'nda Canoğulları hânedanından sonra Mangit hânedanı başa geçti. Mangit hanları sülâlesinin reisi Atalık Muhammed Rahîm idi. Rahîm ve oğlu Dânyâl (Dâniyar) Buhara'da vezirlik yapmışlardı. Canoğulları'ndan son han olan Ebûlgazi, kızını Mangıtlar'dan Dânyâl'in oğlu Mîr Murad Ma'sûm Şah ile evlendirmişti. Böylece Mangıtlar ile Canoğulları arasında akrabalık bağı kurulmuştu. Sülâleden Mîr Murad Ma'sûm Şah'tan sonra halefleri emîr unvanını kullanmışlardı. Dânyâl, Murad Ma'sûm Şah, Haydar, Nasrullah, Muzafferüddin, Abdülahad ve Âlim Han, Buhara Hanlığı'nı yöneten Mangit hanlarıdır (ayrıca bk. BUHARA).

Mangıtlar'ın Buhara Hanlığı içindeki yerleşim yerleri daha ziyade Zerefşân vadisiydi. 1868'de Grebenkin'in Karşı'de topladığı bilgilere göre Mangıtlar kendi merkezleri olarak Karşı'yi görüyorlardı ve sayıları 30.000 civarındaydı. Katta Kurgan'daki mevcutları ise 2000 kadardı (Mirza Abdülazîm Sâmi, s. 129). 1923'te Mâverâünnehir'deki toplam sayı 100.000 idi. Bunun 44.000'i Buhara yakınlarında, 34.000'i Karşı bölgesinde, 10.500'ü de Hârizm'de bulunuyordu (Kazak Sovyet Ansiklopedisi, VII, 451). Mangıtlar, Kazak ve Özbek şecerelerinde bu ulusları oluşturan boy ve uruglar arasında zikredilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles* (trc. W. M. Thackston). Cambridge 1998, I, 102, 227; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih* (nşr. Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdi). Tahran 1372, I, 331-332; A. D. Grebenkin, "Uzbeki", *Russkiy Turkestan. Sbornik izdaniy po povodu Politekhniceskoy vstavki*, Moscow 1872, I, 87-89; Ali Suavi, *Hive Hanlığı ve Türkistan'da Rus Yayılması* (haz. M. Abdülhaluk Çay), İstanbul 1977, s. 48; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkîli Türkistan ve Yakın Tarihi* (İstanbul 1942-47), İstanbul 1981, s. 40, 43-44; *Moğolların Gizli Tarihi* (trc. Ahmet Temir) (Ankara 1948), Ankara 1986, s. 62, 93, 95; Mirza Abdülazîm Sâmi, *Tarih-i Selâtin-i Mangıtîye*, Moskova 1962; Mustafa Kafalı, *Altınordu Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devri*, İstanbul 1976, s. 132; A. Şekerim Hidayberdiulu, *Turik, Kırgız-Kazak Hem Handar Şeceresi*, Almatı 1991, s. 60-61; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara

1992, s. 282; A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü* (trc. Hasan Eren), Ankara 1992, s. 133; D. De Weese, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde*, Pennsylvania 1994, s. 104, 227; Nurten Kılıç, "Change in Political Culture The Rise of Sheybani Khan", *Cahiers d'Asie centrale*, sy. 3-4, Tachkent-Aix-en-Provence 1997, s. 60-61; Yu. Bregel, "Mangit", *EP* (İng.), VI, 417-419; "Mangit", *Kazak Sovyet Ansiklopedisi*, Almatı 1971, VII, 451.

HAYRUNNİSA AKBIYIK

MANİK ALİ ÇELEBİ

(bk. ALİ ÇELEBİ, Hısım).

MANİ

(ö. 276)

Maniheizm'in kurucusu

(bk. MANİHEİZM).

MÂNİ

Anonim Türk halk şiirinde bir nazım şekli.

Etimolojisi kesin olarak bilinmeyen mânî kelimesinin kökeni konusunda Arapça ma'nânın (معنى) Farsça'daki şekli olan ma'nîden geldiği (Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 273; Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, s. 171), Türk-türki (türkü) varsak-varsağı, bayat-bayatı örneklerinden hareketle Türkçe man kökünden (man-mani) doğduğu (Eset, *Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler*, s. 7-8) (Türkçe'de man diye bir kelime bulunmadığından bu görüş kâle alınmaz), bazı mânîlerin "yar, aman, aman ey (amani)" gibi ünlemlerle başladığı ve "a" ünlüsünün zamanla düşerek mânî kelimesinin ortaya çıktığı (Pakalın, II, 406), ayrıca Türk mânî'nin kısımlı biçimi olduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunların içinde genel olarak kabul edilen, mânînin mâna kelimesinden geldiğini savunan ilk görüştür. Başlangıçtan günümüze kadar söyleniş sebepleri göz önünde bulundurulduğunda mânî ile mânalı söz arasında bir ilişki olduğu görülür.

Mânîye Denizli ve yöresinde "mâna"; Urfa'da kadınların söylediğine "meanî", erkeklerin söylediğine "hoayat"; Kars, Erzurum ve Artvin yöresinde "meni"; Erzincan ve yöresinde "ficek"; İç ve Batı Anadolu'da "mâni"; Trabzon yöresinde "atma-koşma"; Irak Türkleri'nde "hoayat-hoyat"; Azerbaycan Türkleri'nde "bayatı, mahni"; Kırım Tatarları'nda "mane"; Ta-

tarlar'da ayrıca "çinik, çinig, cing, şın"; Kazan Türkleri ve Kırgızlar'da "ay tıpa, kayım, öleng, ülenek"; Özbekler'de "koşuk, aşula" denir.

Mâni, "hece vezninin daha çok yedili veya sekizlisiyle dört mısralık bir bütün içinde kendine mahsus ezgiyle söylenen manzume" şeklinde tanımlanır (Elçin, s. 7). Mâninin sözlüklerdeki diğer tariflerinde de ezgi eşliğinde söylendiğine işaret edilmekle birlikte bu husus bazı yöreler dışında mâninin temel özelliklerinden değildir. Bu kanaati doğuran en önemli sebebin türkû nazım şeklinin bir bölümünü dört mısralık mânilerin oluşturması ve bunların bir ezgiye bağlanarak söylenmesi olduğu sanılmaktadır.

Kelimenin bugünkü anlamıyla ne zaman kullanılmaya başlandığı belli değildir. Bazı araştırmacılar mâninin *Kutadgu Bilig*'de (I, 329 | 3233. beyit) geçtiğini söylerse de burada mâni kelimesinin bir nazım şeklini ifade etmediği ve "anlam" karşılığı kullanıldığı açıktır. Mâni herhalde tuyuğdan doğmuş ve bu nazım biçimi giderek önemini kaybedip muhtemelen XV-XVI. yüzyıllarda yerini mâniye bırakmıştır.

Genellikle dört mısradan oluşan mâniler 3 + 4 = 7'li veya 4 + 3 = 7'li, çok az olarak da 5 + 2 = 7'li, 2 + 5 = 7'li hece ölçüsüyle söylenir. Sekiz heceli (4 + 4 duraklı) mâniler de yaygındır. Dört, beş heceden oluşan mâniler ise oldukça azdır. Özellikle bekçi ve davulcu mânileri denen ramazan mânilerinin çoğunluğu sekiz hecelidir. Mânilerin kafiyeleniş şeması aaba şeklindedir. Bilhassa Anadolu'nun kuzeydoğu yörelerinde, Karadeniz kıyılarında ve İstanbul meydan kahvelerinde abcb olarak kafiyelenen mâniler de görülmektedir. Bazı araştırmacılar abcb kafiye örgüsündeki mânilerin daha eski olduğunu savunurken (Eset, *Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler*, s. 16; *El*, V, 245-246) aaba şeklindeki kafiyeli mânileri daha eski bulanlar da vardır (*İA*, VII, 286). "Artık mâni" denilen ve mısra sayısı dörtten fazla olan mâniler asıl kafiye değişmesizin mâniye mısra eklenmesiyle oluşur. Bunlar daha çok ikiye bölünebilen mısra sayısına sahip olup aaba cada eafa ... şeklinde kafiyelenir. Bu kafiyeleniş biraz da irticâlen söylenen mâniye kolayca kafiye bulma endişesinden kaynaklanmaktadır. Boratav, bazı durumlarda mânide mısra sayısının üçe indiğini ve bu mânilere "kesik mâni" adı verildiğini söyler (*100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, s. 173).

Ancak Anadolu'nun hiçbir yöresinde üç mısralık mânilere rastlanmamakta, ilk mısraı hece sayısı bakımından eksik, üç ya da dört heceli ve cinasa zemin hazırlayan mânilere kesik (cinaslı) mâni denilmektedir. Bazı mânilerle kesik mânilerin ilk mısraının başına "azizem, azizim, azziyem, men aziz, balâ, balâcan, ele mi, âşık, aşık der", daha sık olarak da "adam aman" sözleri eklenir. Karadeniz bölgesinde iki kişinin karşılıklı olarak ikişer mısra söylemesiyle dört mısraa tamamlanan mânilere bu söyleniş özelliğinden dolayı "karşı-beri" adı verilmektedir. Bu mânilerin ikinci mısraları kafiyeli olup kafiye şeması abcb şeklindedir.

Anlam bakımından kendi içinde bir bütünlük taşıyan mânilerin birinci ve ikinci mısraları daha çok dinleyeni asıl konuya hazırlamak ve kafiyeyi oluşturmak için söylenir, bunlar "doldurma mısralar" olarak adlandırılır. Asıl maksat üçüncü ve özellikle dördüncü mısralarda dile getirilir. Üçüncü mısraın kafiye bakımından serbest oluşu mânickiye duygularını daha rahat söyleme imkânı sağlar. En güzel mâniler bütün mısraları arasında anlam ilişkisi bulunan mânilerdir.

Mâniler genellikle tek kişi tarafından söylenir. Karşılıklı söylenen ve "deyiş" adı verilen mânilerde mâni söyleyenin kimliği belirtilmez. Kars yöresinde özellikle oyun oynanırken karşılıklı söylenen mânilere "akışta", Doğu Anadolu'da dörtlükleri arasında mâni yerleştirilmiş halk hikâyesi türkülerine "peşrevî" adı verilir. Koşma dörtlükleri arasına mâni kıtalarının yerleştirilmesine "yedekli koşma" denir. Bazı türküler mâni dörtlüklerinden oluşmuştur. Nitekim İranlı ve Azerbaycanlı Türk âşıkları türkûnün her dörtlüğünden sonra genellikle cinaslı bir mâni söyler. Bu tür mâniler destan ve ağıtların sonunda da bulunur.

"Adam aman" tekerlemesiyle başlamaları ve özel bir ezgiyle okunmaları İstanbul mânilerinin önemli bir özelliğidir. İlk mısradaki tekerlemenin ardından gelen sözler mâninin kafiyesini de belirler. "Adam aman kuzusu / Çay kuru çeşme kuru / Nerden içsin kuzu su / Beni yakıp bitiren / Bir ananın kuzusu" tipik bir İstanbul mânisidir.

Mânilerin doğup şekillenmesinde tabii, sosyal ve ekonomik çevrenin büyük rolü vardır. Bazan toplumsal olaylara da yer verilmekle beraber mânilerde en çok işlenen konu aşk ve sevgidir. "Katma" adı verilen cinaslı mânilerle Kerkük hoyrat-

larını andıran mânilerde dinî muhtevalı söyleyişlere sıkça rastlanır. Mâniler söyleniş sebeplerine göre niyet, atışma, bekçi, davulcu, satıcı mânileri, mektup ve düğün mânileri, âşık-hikâyecilerin mânileri, laf atma kabilinden veya semâi kahvehanelerinde söylenen cinaslı mâniler gibi birçok türe ayrılır.

Anadolu'da mâni en çok köylerde ve kadınlar tarafından söylenir. Saz şairleri ve karşılıklı atışmalar dışında erkeklerin mâni söylemesine pek rastlanmaz. Mâni söylemeye halk arasında "mâni yakmak, mâni düzmek, mâni atmak"; mâni söyleyenlere de "mânici, mâni yakıcı, mâni düzücü" denir. Mâniciler, irticâli söyleme güçleriyle tanınan ve halk hayatının çeşitli yönlerini duygulu bir biçimde dile getiren kimselerdir. Bu özellikleriyle mâniler halk hayatını doğrudan yansıtan etkili örnekler arasında yer alır. Mâni söyleme geleneği Kerkük, Kars, Erzurum ve Ardahan'da halen devam etmektedir. Irak Türkmenleri arasında çok yaygın olması türün Kerkük dolaylarında doğup geliştiği görüşünün kanıtı olarak gösterilmektedir.

Mâniler tekke ve saz şairleri arasında da ilgi görmüş, bazı tekke ve saz şairleri bu tarz manzumeler söylemiştir. Kerkük Türkleri arasında, "Güle naz / Bülbül eyler güle naz / Girdim bir dost bağına / Ağlayan çok gülen az" mânisinin Fuzûlî'ye ait olduğu kanaati yaygındır. Tekke ve saz şairleri tarafından söylenen mânilerde birinci mısra da şairin adına ya da mahlasına yer verilir (Gölpınarlı, s. 265-270). *Tâhir ile Zühre*, *Arzu ile Kamber*, *Ferhad ile Şîrin* gibi halk hikâyelerinde koşma-türkû yerine mâni nazım biçiminin tercih edilmesi mâninin yaygınlığını göstermesi bakımından önemlidir. Millî Edebiyat döneminde yerli-millî konu ve biçimlere yönelen bazı şairler mâni yazmayı denemişlerse de anonim mânilerdeki duyusu dile getirmede başarılı olmamışlardır.

Mâni derleme çalışmalarına diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlanmış, Anadolu'nun hemen her yöresinden derlenen mânileri içeren kitaplar yayımlanmıştır (bk. bibl.). Ancak mâni üzerinde yeterli bilimsel çalışmaların yapıldığını söylemek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (haz. R. Rahmeti Arat), İstanbul 1947, I, 329 (3233. beyit), 346 (3448. beyit); I. Kunoş, *Halk Edebiyatı Örnekleri: I-Mâniler*, İstanbul 1339; a.m.f., *Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1925, s. 56-58, 170-

173; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1981, s. 273; a.mlf., *Anadolu Türklerinin Halk Edebiyatı: I-Mânîler*, İstanbul 1928, tür.yer.; Sadettin Nüzhet [Ergun] – Mehmet Ferit, *Konya Vilâyeti Halkiyatı ve Harsiyatı*, Konya 1926, s. 149-207; Kilisli Rifat [Biğle], *Mânîler*, İstanbul 1928; Ahmet Talat [Onay], *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevî*, İstanbul 1928, s. 37-47; Vasfi Mahir [Kocatürk], *En Güzel Türk Manileri*, İstanbul 1933, tür.yer.; Naki Tezel, *Bilmeceler ve Mânîler*, Ankara 1941; Niyazi Eset, *Mukayeseli ve Neşredilmemiş Mânîler*, Ankara 1944; a.mlf., *Mânîler Kılavuzu*, Ankara 1947; Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul 1946, s. 169-172, 239-242; a.mlf., *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1992, s. 170-181; a.mlf., "Mânî", *İA*, VII, 285-288; a.mlf., "Mânî", *El*² (İng.), VI, 420-421; E. Susey, *Türk Halk Edebiyatı* (trc. İlhan Başgöz), İstanbul 1952, s. 15-16; İlhan Başgöz, *Mânîlerimizden*, Ankara 1959, s. 7-12; a.mlf., "Yayınlar Üzerine", *DTCFD*, III/3 (1943), s. 333-339; Selami Münir Yurdabat, *Niyetli ve İlahî Aşk Mânîleri*, İstanbul 1960; Abdülhak Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 265-270; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 51-68; L. Sami Akalın, *Türk Mânîlerinden Seçmeler*, İstanbul 1972, I-II; Ata Terzibaşı, *Kerkük Hoyratları ve Mânîleri*, İstanbul 1975; a.mlf., "Türk Edebiyatında Mânî Biçiminin Doğuşu ve Gelişmesi", *TY*, III/3-4 (1961), s. 41-43; *Azerbaycan Halk Yazarı Örnekleri* (der. Ehliman Ahundov, trc. Semih Tezcan), Ankara 1978, s. 141-148; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 279-289; Şerif Öktürk, *Türk Mânîleri Antolojisi*, İstanbul 1985; Şükrü Elçin, *Türkiye Türkçesinde Mânîler*, Ankara 1990; Fahrettin Kırzoğlu, "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz", *TDL*, XI/128 (1962), s. 659-660; a.mlf., "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz-V", *a.e.*, XI/130 (1962), s. 786; Rıza Filizok, "Mânîlerin Tasnifi Problemi ve Mânîlerde 'Değişmeyen' Unsurlar", *TDEAD*, sy. 1 (1982), s. 165-175; Nevzat Gözaydın, "Anonim Halk Şiiri Üzerine", *TDL*, LVII/445-450 (1989), s. 3-25; Kowalski, "Mani", *El*, V, 245-246; Pakalın, II, 405-406.

 NURETTİN ALBAYRAK

MÂNÎ'

(المانع)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "mahrum etmek, vermemek, engel olmak" mânâsındaki men' kökünden türemiş bir sıfat olup "kötü şeylere engel olan, bunların gerçekleşmesine müsaade etmeyen" anlamında Allah'ın isimlerinden biridir. Men' kavramı Kur'an-ı Kerim'de on altı âyette yer almakla birlikte bunların hiçbirinde men' eylemi Allah'a nisbet edilmemiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mn'a" md.). "Mucizeler göndermemize engel olan tek şey öncekilerin bu tür mucizeleri yalanlamış olmasıdır" meâlindeki âyette geçen men' fiilinin

(el-İsrâ 17/59) zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmesi "Allah'ın mucize göndermeyi terketmesi" anlamında bir istiare olarak kabul edilmiştir (Zemahşerî, II, 674). Mânî ismi hem İbn Mâce hem de Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivayetinde yer almış (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82), ayrıca men' çeşitli hadislerde isim ve fiil sigalarıyla Allah'a nisbet edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "mn'a" md.). Eserlerinde mâni' ismine yer veren hemen bütün müellifler, bunun için Hz. Peygamber'in farz namazlardan sonra tekrarladığı rivayet edilen "lâ ilâhe illallâhu vahdehü ..." cümlesinin devamındaki şu ifadeyi kaynak gösterirler: "Allahım! Kimse senin lutfettiğin şeye engel olamaz, kimse de vermediğin şeyi temin edip veremez. Hiçbir zengininin serveti senin nezdinde ona bir fayda sağlayamaz" (Buhârî, "Ezân", 155; Müslim, "Şalât", 94, 205, 306).

Âlimler, genellikle mâni' ismini karşıtı olan mu'tî ile (lutfedip veren) birlikte yorumlamışlar ve belli bir dengeyi sağlamaya yönelik dâr-nâfi', kâbız-bâsit vb. isimlerde olduğu gibi birlikte ele alınmasının gereği üzerinde durmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de "atâ" ve "i'tâ" kavramlarının yanında çoğunlukla aynı mânaya gelen "itâ" kavramı birçok âyette Allah'a nisbet edilmiş (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "atv", "itâ" md.leri), aynı kavramlar çeşitli hadis rivayetlerinde de zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "atv", "itâ" md.leri).

Mâni' ismi müelliflerce "yaratıklardan dilediğine dilediği şeyi vermeyen, istediğine de istediğini veren" şeklinde geniş çerçevede açıklanmıştır. Bunun yanında daha belirgin anlamlar da verilmiştir. Allah lâıyk olanlardan lutfunu esirgemeyen, olmayanlara da lutufta bulunmayandır (*Lisânü'l-Arab*, "mn'a" md.). O, dostlarını onların düşmanlarından koruyup kendilerine gelebilecek kötülöklere engel olmandır. Allah'ın lutufta bulunmayışı cimrilik değil yerli yerince muamele etmektir. Lutufkârlığı da cömertlik ve merhametinin eseridir (Hattâbî, s. 93-94). Kuşeyrî'ye göre mâni' isminin nihâî mânâsı Cenâb-ı Hakk'ın dostlarından belâyı defetmesi veya dilediği kimselere nimet vermemesidir. Allah'ın, dostlarından belâyı defetmesi güzel bir lutuf, dünya malı vermemesi ise ileri derecede bir iyilik sayılır. Allah dünyayı sevdiğine de sevmediğine de verir, fakat dostu olmayan bir kulun kalbini aykırı davranışlardan korumaz (*et-Taḥbîr*;

s. 89). Gazzâlî de mâni' ile hafız isimleri arasında münasebet kurarak birincisinin maddî ve mânevî alandaki yok edici veya bozucu sebepleri ortadan kaldırmayı amaçladığını, ikincisinin ise yok olmaktan koruduğunu, böylece hıfz kavramının men'in hedef ve gayesini oluşturduğunu söylemiştir (*el-Maḥşadü'l-esnâ*, s. 156). Mânî Allah'ın kâinata yönelik (fiilî) isim ve sıfatları içinde mütalaa edilir. Ayrıca "koruyup gözeten, dengede tutan" anlamındaki hafız ismiyle paralellik arzederken "karşılık beklemeden bol bol veren" mânâsındaki vehhâb ismiyle denge sağlayıcı bir münasebet içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "mn'a" md.; *Kâmus Tercümesi*, "men" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "mn'a", "atv", "itâ" md.leri; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mn'a", "atv", "itâ" md.leri; Buhârî, "Ezân", 155; Müslim, "Şalât", 94, 205, 306; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât" 82; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 63; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dımaşk 1404/1984, s. 93-94; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 200, 206; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 205^a-206^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fî'l-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 89; Gazzâlî, *el-Maḥşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 156, 174; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), II, 674; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 244.

 BEKİR TOPALOĞLU

MÂNÎ'

(المانع)

Şer'î bir hükmün veya sebebinin gerçekleşmesini engelleyen vasıf ya da durum anlamında fıkıh usulü terimi.

Sözlükte "mahrum etmek, vermemek, engel olmak" gibi mânalara gelen men' kökünden ism-i fâil olan mâni' kelimesi, fıkıh usulünün tedvini ve terimleşmesi sürecinde bu ilim dalında özel bir anlam kazanmış, "varlığı sebebe hüküm bağlanmaması veya sebebin gerçekleşmemesi sonucunu doğuran açık (zâhir) ve istikrarlı (munzabıt) vasıf" şeklinde tanımlanmıştır (Şevkânî, s. 6).

Fıkıh usulünde şer'î hüküm "şâriin iktizâ, tahyîr ve vaz' bakımından mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı veya bu hitabın neticesi" olarak tarif edilip teklifi ve vaz'î olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlardan vaz'î hüküm "şâriin bir şeyi başka bir şey için sebep, şart veya mâni' kılması"